

## РЕЦЕНЗИЯ

за дисертационния труд на тема

**„Профилактика на онкологични заболявания в България.**

**Възможности за скрининг в малки и отдалечени населени места”**

на д-р **Нигяр Джафер**

за придобиване на образователна и научна степен „Доктор”

област на висшето образование 7. Здравеопазване и спорт,

професионално направление 7.1. Медицина,

научна специалност „Социална медицина и организация

на здравеопазването и фармацията

Рецензент: доц Невяна Фесчиева, дм

Със Заповед Р-109-74/06.03.2017 г. на Ректора на Медицински университет – Варна, основана на заповед на Ректора № Р-109-47/09.02.2017г. и на протокол от заседание на Научно жури № 1//21.02.2017 г. съм определена за член на научното жури и да подготвя рецензия по процедура за придобиване на образователна и научна степен „доктор” на д-р Нигяр Джафер, докторант на самостоятелна подготовка към Катедра социална медицина и организация на здравеопазването, ФОЗ на МУ-Варна.

**Кратки данни за кариерно развитие и квалификации.** Д-р Нигяр Джафер е родена на 20.05.1966 г. в гр. Цар Калоян, обл. Разград. През 1985 г. завършва средно образование в ИПЗК „Ив.П.Павлов“ -Русе, през 1992 г. - висше образование по медицина в Медицински университет - Варна. От1992 до 1999 г. е участъков лекар в Поликлиниката в гр. Цар Калоян и лекар в Центъра за спешна и неотложна медицинска помощ в гр. Разград. От 1999 г. до 2003 г. е кмет на община Цар Калоян, от 2003 до 2005 г, е консултант по проблемите на здравеопазването и социалните дейности. От 2005 до 2014 г. е избирана три пъти за народен представител: в 40-то НС е зам. председател на Комисията по здравеопазването, в 41-вото НС е член на същата комисия и в 42-рото НС е

председател на Комисията по здравеопазване и зам. председател на Комисията по младежта и спорта. От 2014 г. досега е медицински консултант в „Наймекс груп“ ЕООД и ръководител на медицински екип по международен екип.

Притежава медицинска специалност по вътрешни болести - 1999г., професионална квалификация „Здравен мениджмънт“ - Университет „Проф. Д-р Асен Златаров“ - 2002 г. Има специализации по: Джендър проблеми и разрешаването им (2006 г. Холандия), Управление на конфликти (2004, USAID, ИМС, България), Местни финанси и самоуправление (2002, USAID, САЩ, Аризона), специализация по основни принципи на лобиране за кауза (2001, НСОРБ).

Участвала е в три големи международни проекта: 2002 - 2003 г. - проект на Швейцарската агенция за развитие и сътрудничество и община - Цар Калоян; 2007-2017 г. - „Инициатива за здраве и ваксинапрофилактика - МЗ и НПО; 2014-2016 г.- „Инициативи за обществено здраве“ (ръководител на медицински екип) - проект по Норвежки финансов механизъм. Д-р Джафер има богата обществена дейност като зам.председател на Сдружение на общини „Толерантност“, представител на НСОРБ в Брюксел, съпредседател на групата „Парламентарен консенсус за борба със социалнозначимите заболявания“, председател на организационен комитет за честване на Европейската седмица за борба с рак на маточната шийка и член на инициативен комитет за промяна на имунизационния календар в РБългария. Обществената дейност на д-р Джафер е отличена с редица награди, в т.ч. две на Асоциацията на пациентите с онкологични заболявания. Член е на БЛС, на Българско сдружение по превантивна медицина, на Асоциация на здравните мениджъри в България. Освен български и турски владее на високо ниво руски език и на базово – английски.

### **Оценка на дисертационния труд.**

Дисертационният труд съдържа 152 страници, структуриран е в класически стил: Увод, Литературен обзор - 55стр. Цел. Задачи. Хипотези. Материал и методи. 12 стр., Резултати - 45 стр., Обсъждане - 13 стр., Изводи. Препоръки. Заключение - 11стр., Библиография, Трудът включва 26 таблици, 25

фигури и 7 приложения. Библиографията съдържа 204 литературни източници, от които 41 на кирилица 163 на латиница.

**Актуалността** на дисертационния труд е обусловена от общата му насоченост към профилактиката, най-вече вторична, на онкологичните заболявания. Нейното значение нараства заради повишените възможности ранното откриване чрез скрининг на някои от тях да води до благоприятен изход. В настоящия момент, от водещите в областта на онкологията научни организации, са признати три локализации, спрямо които скринингът е много успешна стратегия: рак на млечната жлеза, на маточната шийка, на дебелото и правото черво. При първите две локализации, заболяемостта и смъртността у нас са неоправдано неблагоприятни. Констатацията, че България е единствената страна от ЕС, която няма и не реализира програма за онкологичен скрининг е достатъчна причина да приемем за перспективни всички занимания насочени към ликвидиране на това печално първенство. Работата по тези проблеми прави **актуалността** в теоретичен и приложен аспект на дисертационния труд несъмнена.

**Оценка на литературния обзор.** Литературният обзор е структуриран с оглед на избраната област за изследване. Отличава се с голяма информативност, конкретност и аналитичност. След кратко представяне на епидемиологията на онкологичните заболявания в сравнителен аспект - България и света, както и на световната и европейска политика за техния контрол, докторантката се фокусира върху популационно-базирани скринингови програми в света: анализира организация, проблеми и особено добре - факторите за успех. В отделен параграф тя въвежда понятието скрининг в малки и отдалечени места (досега единично споменавано в България), което е равнозначно на преодоляване на неравния достъп поради местоживееене. Данни от различни страни на света дават ценни идеи за разрешаване на този проблем. Голям потенциал за идеи и действия се съдържа в представените международни препоръки и добри практики за рак на млечната жлеза (РМЖ) и рак на маточната шийка (РМШ) - двете заболявания, към които докторантката насочва изследователския си интерес. Подчертани са възможностите на програми за вторична профилактика при двете заболявания в

условия на икономическа рецесия. На базата на исторически преглед е направена оценка на системата за онкологична профилактика в България, както и на програмата “Спри и се прегледай”. (2009-2014 г.)

Литературният обзор синтезирано представя най-новите теоретични схващания, съвременни проблеми и добри практики в скрининговите програми за РМЖ и РМШ и има стойност на ръководство по проблема. Обхващането на съвременните изследвания личи и от анализа на литературните източници - 32% от тях са от 2011 год. насам. Осветявайки всестранно и аналитично въпросите на популационно-базиран скрининг за двете заболявания, литературният обзор е станал отлична основа за целепологане и методология на дисертационния труд.

**Оценка на методологията.** Целта, формулирана с оглед изводите от литературния обзор, е: *да се направи анализ и оценка на организацията на системата за вторична онкопрофилактика в България, да се идентифицират бариерите за въвеждане на популационно-базиран скрининг на РМЖ и РМШ и да се предложи модел за скрининг с фокус към малките и отдалечени населени места* . Във връзка със целта са определени четири изследователски задачи: проучване на мнение, нагласи и готовност за вторична профилактика (ВП) на онкологични заболявания сред жени от областни центрове и от малки населени места (2016 жени); разработване и тестване на пилотна програма за ВП в малки и отдалечени места; проучване мнението на експерти относно проблемите на ВП; анализ и оценки на организацията на онкологичния скрининг в България. **Дизайнът** на проучването съчетава количествени и качествени подходи и практически включва три самостоятелни изследвания, всяко от които има своя прицелна група, собствени методи и специално разработен инструментариум. Подробното описание на подбора на участниците, адекватно приложените методи - исторически, документален, анкетни, клинически и статистически показват възможностите на докторантката да планира и провежда научни изследвания. Много добре разработената методология осигурява изпълнението на поставената цел и е гаранция за надеждността на получените резултати и направените изводи.

**Оценка на резултатите.** Резултатите са представени по отделно за всяко едно от трите конкретни проучвания и съответстват на поставените задачи.

Резултатите от проучването на *информираността, нагласите и профилактичното поведение* са върху 2016 жени от четири типа населени места: столица, областен град, общински град, село. Сред информационните канали за осведомяване по здравни теми медиите имат много голямо значение при жените от български и турски етнос, докато при ромите главен източник на информация са семейството и приятелския кръг. Статистически значими различия по етнически групи са установени и в самооценката на информираността относно онкологичните заболявания - най-висока при българките и най-ниска при жените от ромския етнос. Значими са различията и в осведомеността на жените по местоживеење - най-висока в столицата, намаляваща до най-ниска степен в селата. Получените резултати имат познавателен и приложен характер: посочват бариерите за участие в скринингови програми, както и групите население, сред които следва да се повишава информираността за онкологичните заболявания.

Резултатите от *скрининг за РМШ и РМЖ, вкл. в малки и отдалечени населени места* (обхванати 1683 жени) категорично показват, че е възможно да се постигне висок обхват с профилактични прегледи и в малки населени места при определени условия: адекватни културно-специфични подходи към таргетните групи, добра организация, мотивиран и подходящо подготвен екип. Установените положителни резултати при скрининга - за РМШ – 21 на 1000 изследвани жени и за РМЖ - 29 на 1000 са силно обнадеждаващи за вярната посока на действия.

Резултатите от *качествен експертен анализ на системата за вторична онкопрофилактика* заемат над една трета от обема на Резултати и обсъждане.

Анализът на съществуващата в България практика (не система, тъй като такава липсва) за онкологична профилактика, направен по всички правила на систематичния SWOT анализ, представлява първо по рода си проучване по проблема – принос с теоретичен и приложен характер. Качественото проучване сред експерти, проведено на много добро методично ниво, установява

консенсус за необходимост от национална програма за скрининг, финансирана целево от МЗ и управлявана на две нива: национално и местно, с точно разпределение на отговорностите им. Добра оценка получават Комплексните онкологични центрове и Националният раков регистър (НРР) като се отбелязва необходимостта от осъвременяване и интегриране на профилактичния скрининг в НРР.

Резултатите са задълбочено обсъдени в отделен параграф на дисертационния труд и разгледани с оглед приемането/отхвърлянето на поставените в Методологията хипотези. Потвърдена е хипотезата за силна инсуфициентност на организацията на вторичната профилактика у нас и същевременно са посочени пътищата за повишаване на нейната ефективност. Резултатите потвърждават и втората хипотеза за неравнопоставеност в достъпа до скрининг като са посочени както уязвимите групи, така и отстраняване на причините чрез разработване на национална скринингова програма. Третата хипотеза за различия по етническа принадлежност, местоживееене и образование на информираността за онкологични заболявания, здравно поведение и нагласи за профилактика е отчасти потвърдена/отхвърлена. Различия съществуват в настоящи знания, обаче нагласите за профилактично поведение за двете прицелни заболявания са еднакво високи при всички етнически и по местоживееене групи. Четвъртата хипотеза категорично е потвърдена: високият обхват с профилактичен скрининг е възможен при определени, сравнително лесно изпълними условия.

Предложен е *Модел за популационна скринингова програма* в малки и отдалечни места, интегриран в Национална скринингова програма, осигуряващ сътрудничество с местната власт и представители на общностите. Моделът е базиран на резултатите от дисертационния труд и е съставен по всички правила на мениджмънта. Препоръките са изведени от труда, формулирани са точно и адресирани конкретно. Изразявам съгласие със самооценката за приносите.

Авторефератът отразява същността на дисертационния труд. Във връзка с дисертацията са направени пет публикации.

**Лични впечатления и препоръки.** Познавам д-р Джафер като мотивиран изследовател, с изключително висока социална отговорност. В различни ситуации винаги защитава принципите на равнопоставеност на гражданите по отношение на получаване на здравна помощ. Дълбокото познаване на проблема *онкологична заболяемост и профилактика*, проведените изследвания при явно прецизно научно ръководство са довели до завършен научен продукт с важни практически изводи. Препоръката ми е да се използват различни форми на разпространение на резултатите и предложенията от дисертацията, както публикации, така и различни дискуссионни форми и да бъде скъсен периода от проучване до внедряване. Големият организационен опит на д-р Джафер, инициативността на научния ръководите и подкрепата на катедрата по социална медицина и на ФОЗ при МУ - Варна ми дават основания за оптимистични прогнози в това отношение.

#### **Заключение.**

Представеният дисертационен труд като замисъл, изпълнение и получени резултати е изследване на важен за практиката проблем с познавателни и научно-приложни приноси. Като особено силен нов момент бих искала да отбележа насочването към преодоляване неравенствата в здравното обслужване чрез адекватна политика и добър мениджмънт. Дисертационният труд напълно покрива изискванията за образователна и научна степен „доктор” на Правилника на МУ - Варна за развитие на академичния състав .

Всичко това ми дава основание да дам много положителна оценка на труда и убедено да предложа на уважаемите членове на научното жури да гласуват положително на **д-р Нигяр Джафер** да бъде присъдена образователната и научна степен „доктор”

Рецензент:

Доц.Невяна Фесчиева, дм